

Middle East as a Geopolitical and Geostrategic Field of Struggle; “Analysis of Region in terms of USA, Russian Federation, European Union and Turkey”

Meltem BOSTANCI¹

Keywords

Middle East,
September 11,
USA, Russian
Federation,
European Union,
Arab Spring.

Abstract

In this study, the geography of Middle East, where long-term struggles have been experienced until today as from the end of 19th century, will be analyzed. Middle East is a geography where cultural, political, ideological, strategic and economic struggles have been intensely experienced. It is being observed that Middle East, which had witnessed the dominance struggle of power's two power powers during the Cold War period, is still facing an intense domain struggle today. When the things occurring today are considered, it can be said that the biggest problem of Middle East is lack of democratic governance and system. The “democratization wave”, which has started by the Arab Spring and extending to today, is continuing to expand and deepen its domain by covering many countries of the region. In this study, the developments –which have been experienced after September 11- will be tried to be analyzed as specific to strategies of Middle East centered and global powers regarding the region. In this context, the policies of USA, Russian Federation and European Union regarding the region following September 11 will be analyzed in the study, and then the dominance struggle of global powers –which became more evident during the problem of Syria- will be evaluated considering its reflections on Turkey.

Article History

Received
5 Apr, 2018
Revised
12 Apr, 2018
Accepted
14 Apr, 2018

Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Mücadele Alanı Olarak Ortadoğu; “ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Bölge Analizi”

Anahtar Kelimeler

Ortadoğu, 11 Eylül,
ABD, Rusya
Federasyonu,
Avrupa Birliği, Arap
Baharı.

Özet

Bu çalışmada; 19. Yüzyılın sonlarından günümüze kadar olan dönemde uzun mücadelelerin yaşandığı Ortadoğu coğrafyası analiz edilecektir. Ortadoğu; kültürel, politik, ideolojik, stratejik ve ekonomik mücadelelerin yoğun olarak yaşandığı bir coğrafyadır. Soğuk Savaş döneminde dünyanın iki süper gücünün nüfuz mücadelesine sahne olan Ortadoğu'nun, bugün de yoğun bir etki alanı mücadelesine sahip olduğu görülmektedir. Günümüzde yaşananlara bakıldığında Ortadoğu'nun en büyük sorununun demokratik

¹ Corresponding Author. Assoc. Prof. İstanbul University, meltemb@istanbul.edu.tr

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
5 Nisan 2018
Düzeltilme Tarihi
12 Nisan 2018
Kabul Tarihi
14 Nisan 2018

yönetimlerin ve sistemlerin yokluğu olduğu söylenebilir. Arap Baharı ile başlayan ve günümüze kadar uzanan “demokratikleşme dalgası”, birçok bölge ülkesini içine alarak etkinlik alanını genişletmeye ve derinleştirmeye devam etmektedir. Bu çalışmada, 11 Eylül sonrasında yaşanan gelişmeler, Ortadoğu merkezli ve küresel güçlerin bölgeye yönelik stratejileri özelinde analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, çalışmada, ABD, Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği'nin 11 Eylül sonrasında bölgeye yönelik politikaları analiz edilecek ve ardından Suriye sorununda iyice belirginleşen küresel güçler arası nüfuz mücadelesi, Türkiye'ye yansımaları göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir.

1. Giriş

Siyasi, ekonomik, stratejik, dini ve ideolojik nedenlere bağlı olarak, farklı çevrelerin ve farklı çıkarların kesiştiği bir coğrafyadır Ortadoğu. “Pek çok bilinmezlerin, karmaşık ilişkilerin, sorunların ve çatışmaların, ihanetlerin ve dostlukların, birleşme adına yaşanan ayrışmaların, homojen zannedilen heterojenliğin, tam olarak kavranmadığı için bazılarınca kaynayan kazan, bazılarınca bataklık olarak tanımlanan, bazılarınca göre istikrarsızlığın ve geri kalmışlığın, bazılarınca göre petrolün ve zenginliğin merkezi olan, üzerine çok şey söylenen ama çok az şey bilinen bir coğrafyanın” (Arı, 2004: 9) ifadesidir.

İnsanlık tarihinin başlangıç noktası olarak kabul edilen Ortadoğu, geçmişten bugüne dikkatleri üzerine çeken bir bölge olmuş ve büyük devletlerin birincil hedefi olmuştur. 19. Yüzyılın sonları 20. Yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanan Ortadoğu kavramı, bölgeyi anlatan özellikler ve buna bağlı sınırlar, dünyadaki siyasal durum ve bölgeye nereden bakıldığına olarak değişiklikler göstermektedir. (Dedeoğlu, 2002: 2-3)

Ortadoğu kavramını ilk defa Amerikan deniz tarihçisi ve jeopolitikçi Alfred Thayer Mahan, 1902 yılında *National Review*'da yayınlanan “*The Persian Gulf and International Relations*” başlıklı makalesinde kullanmıştır. (Özlük, 2007: 141-142) Ortadoğu kavramı, Mahan tarafından Arabistan ile Hint yarımadası arasında kalan ve deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. (Davutoğlu, 2001: 130)

2. Ortadoğu'nun Önemi

Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi, Doğu ile Batı arasında sadece ticari malların değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin transferlerinin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu çok yönlü alışveriş, Ortadoğu'yu, - Sanayi Devrimi hariç tutulacak olursa- dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişimlerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. (Davutoğlu, 2001: 130-131)

Ortadoğu coğrafyası; dini, kültürel ve etnik çeşitlilik, petrol rezervlerinin bol oluşu, sınırlı su kaynakları, kontrolsüz ve aşırı silahlanma, ekonomik sıkıntılar, gelişmemiş siyasal kültür ve otoriter liderler gibi bu coğrafyaya ait özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca yabancı güçlerin etkisi, bölgenin bulunduğu coğrafya gibi dış etkenlerden dolayı da siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik

çözümler üretebilmenin ve uygulamaya geçirmenin her dönem oldukça güç olduğu çok zor bir coğrafyadır. (Kona, 2004: 114)

Soğuk Savaş döneminde dünyanın iki süper gücünün nüfuz mücadelesine sahne olan Ortadoğu'nun, günümüzde de yoğun bir etki alanı mücadelesine sahne olduğu görülmektedir. Ortadoğu, gerek ekonomik gerekse de jeopolitik olarak büyük bir öneme sahip olmasının yanısıra, tek tanrılı inanç sisteminin doğduğu ve günümüzde dünyanın dört bir yanına yayılan Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi semavi dinlerin çıkış noktasıdır. İnsanlık tarihi içerisinde, gerek sahip olduğu inanan sayısı, gerekse de dünya tarihi içindeki etkileri itibarıyla en önemli dini düşünce akımlarının bu bölgede ortaya çıkmış olması, bölgeyi diğer coğrafyalardan farklı kılan bir başka özellik olarak görülmektedir. Ortadoğu'nun üç semavi dine beşiklik etmesinden kaynaklanan teopolitik değerini gelecekte de muhafaza etmesi beklenmektedir. (Sancak, 2017: 43,47) Antik dönemlerden itibaren tarihin en önemli ticaret yollarından olan ve Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan İpek Yolu ile Hindistan'dan başlayıp farklı yollardan Avrupa'ya ulaşan Baharat Yolu'nun güzergahları, Ortadoğu toprakları üzerinden geçmektedir. (Sancak, 2017: 48)

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası ise, 1920'lerde bölgede petrolün varlığının fark edilmesiyle ve buna paralel olarak Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki petrol ayrıcalıklarından pay kapma yarışına dahil olmalarıyla beraber başlamıştır. Ancak ABD'nin bölgeyle askeri angajmanı asıl olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yani Soğuk Savaş yıllarına rastlamaktadır. (Arı, 2004: 182) İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hemen hemen her ABD Başkanı, Ortadoğu'nun ve Körfez'in ABD için hem ekonomik, hem siyasal hem de stratejik olarak önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda Truman Doktrini, Eisenhower Doktrini, Nixon Doktrini, Carter Doktrini ve Reagan, Bush, Clinton ve sonrasında II. Bush döneminde ABD'nin bölgeye yönelik doğrudan veya dolaylı askeri müdahaleleri bu politikanın somut ifadeleri olmuştur. (Arı, 2004: 186)

11 Eylül olayları ise ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını tamamen değiştiren bir faktör olmuştur. 11 Eylül sonrası süreçte ABD, güvenlik konusunu ön plana çıkarmış ve terör faktörüne öncelik vererek, bundan sonraki süreçte globalleşmiş terör örgütlerini yeni tehdit olarak görmeye başlamıştır. Artık uluslararası terörizm, ABD'nin bölgede uyguladığı politikaları yönlendiren temel faktör haline gelmiştir. (Kayar, 2003: 287-288)

Son dönemlere gelindiğinde ise, Ortadoğu'daki güç dengelerini etkileme potansiyeline sahip beş önemli faktör vardır; (Gözen, 2001: 407-408)

- Arap-İsrail Çatışması
- Radikal-İslami Hareketler
- Silahlanma Sorunu
- Petrol Boru Hatları Sorunu
- Demokratikleşme

Günümüzde Ortadoğu'nun belki de en büyük sorunu, demokratik yönetimlerin ve sistemlerin yokluğudur. Arap Baharı ile başlayan ve günümüze kadar uzanan "demokratikleşme dalgası", birçok bölge ülkesini içine alarak etkinlik alanını

genişletmeye ve derinleştirmeye devam etmektedir. bölge halklarının demokratikleşme talebi ve baskıcı yönetimlere başkaldırışı, bölgenin istikrarsız, çatışmalarla ve anlaşmazlıklarla dolu tarihinde dönüm noktası olabilecek önemdedir. Zira bölge, 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren, emperyalizmin dünyaya yayılma ve kontrol etme mücadelesine sahne olmuştur. (Gözen, 2001: 404)

3. Küresel Güçler ve Ortadoğu

Ortadoğu, yüzyılı aşkın süredir istikrarsızlık, gerginlik, çatışma, savaş ve işgallerin, darbe ve ayaklanmaların alanı olmuştur ve günümüzde de bu durum devam etmektedir. Doğu-Batı hattında dünya ticaretinin çağlar öncesinden gelen stratejik geçiş yolları 'coğrafyası' ve petrol başta olmak üzere zengin doğal kaynaklarıyla günümüze kadar pazar ve etki alanları için rekabet ve kavganın sahnesi olmuş, hegemonya kavgalarında önemli bir yer tutmuştur. (Akdağ, 2016: 21)

Ortadoğu, İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş'ın kutuplar çatışması bağlamında uluslararası siyasette daha fazla yer bulmuş ve 1948'den itibaren sürekli savaş içinde olmuştur. Bu bağlamda 1948, 1956, 1967, 1973 Arap-İsrail Savaşları ile 1980-89 İran-İrak Savaşı, bölge güvenliğini ve istikrarını etkilemiştir. (Bingöl, 2017: 293) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölge, Soğuk Savaş yıllarının iki süper gücü ABD ve Sovyetler Birliği'nin nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. 1990'lı yılların başlarından itibaren Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin tarihi misyonunu tamamlaması ve uluslararası platformda tek süper güç olarak ABD'nin kalması, Ortadoğu bölgesinde ABD'nin politikalarının etkinlik kazanmasına neden olmuştur. (Şahin, 2016: 13) Bölge, Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinin ağırlık merkezlerinden birini teşkil etmiş, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında Körfez Savaşı ile ABD'nin eş zamanlı olarak Irak ve İran'ı çevreleme stratejisi 1990'lı yıllara damgasını vurmuştur.

Dünya siyaseti açısından yaşanan bu gelişmeler, elbette hem bölge ülkelerini hem de küresel güçleri direkt olarak etkilemiş olmakla beraber, bu sorunları ve temelinde yatan anlaşmazlıkları detaylandırmak, çalışmanın kapsamı dışında olduğu için, burada sadece önemli kırılma noktaları özetlenecek ve ardından özellikle 2000 sonrası (11 Eylül sonrası) küresel güçler odaklı Ortadoğu'da uygulanan politikalar analiz edilmeye çalışılacaktır.

4. ABD ve Ortadoğu

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, uluslararası ilişkilerde ABD'nin etkin olduğu ve gücünü dünyanın geri kalanına kabul ettirmeye çalıştığı bir "Yeni Dünya Düzeni" oluşturulmaya çalışılmış, bu durum, ülkeler arası politikalara da yansımıştır. Gerçekten de Davutoğlu'nun da belirttiği gibi, Yeni Dünya Düzeni, ilk uygulama alanını bu bölgede bulmuştur ve bu anlamda 1991 Körfez Savaşı, önemli bir kırılma noktası olmuştur.

Ortadoğu bölgesi, ABD için özellikle İkinci Dünya Savaşı'yla stratejik ve ekonomik açıdan önem kazanmış gibi görünse de, ABD'nin bölgeye yönelik politikaları aslında, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki dönemde başlamaktadır. Özellikle 1920'li yıllardan sonra, Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki petrol rezervlerinin farkına vararak Ortadoğu ülkeleriyle yaptıkları petrol antlaşmaları,

ABD'nin bölgedeki varlığının ilk önemli adımları olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Soğuk Savaş döneminde ise, Ortadoğu, ABD ile SSCB arasındaki güç gösterisinin yapıldığı bir bölge haline gelmiştir. (Kepsutlu, 2016: 125) ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelmesinde birkaç faktör vardır, bu faktörleri kısaca şu şekilde belirtmek mümkündür;

- Petrol faktörü,
- İkinci Dünya Savaşı sonrası bölge üzerinde SSCB ile ABD arasında oluşan hegemonya kurma mücadelesi,
- İsrail'in güvenliğinin sağlanması,
- Şii tehdidi,
- 11 Eylül olaylarının ardından yaşanan süreçte, terörizm ile mücadele adı altında bölgedeki faaliyetlerini ve etkinlik alanını genişletmesi ve bölgede kendi çıkarlarına ve stratejilerine uyum sağlayacak yönetimlerin tesis edilmesi,

11 Eylül 2001 tarihine kadar ABD, yukarıda belirtilen hedefler ve çıkarları doğrultusunda politika izlerken, 11 Eylül olayları, özellikle bölge politikaları açısından bir kırılma noktası olmuştur. 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'u vuran uçaklar, ABD tarafından, El-Kaide'nin gerçekleştirdiği bir terör saldırısı olarak kabul edilmiştir. "Yeni Dünya Düzeni"nin başlangıcı olan bu olay, Ortadoğu'yu yeni bir politik sürece sürüklemiştir. Bundan sonraki süreçte ABD'nin dış politikasının merkezi, terörle mücadele olmuştur. (Kepsutlu, 2016: 67) 11 Eylülle birlikte dünya, yeniden kutuplu ve zıtlaşmalara dayanan bir politik sürece girmiş görünmektedir. Ortadoğu, yeni binyıla 11 Eylül saldırılarının ertesinde esen savaş rüzgarları altında girmiş, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali ise, bölgenin güç dengesinde radikal değişimlere neden olmuştur.

11 Eylül, ABD dış politikasına yeni bir özellik katmıştır. Bugüne kadarkinin tersine, ABD artık tek başına hareket edeceğinin sinyallerini vermiştir. Kendi güvenliği söz konusu olduğunda, global işbirliğinden kaçınarak çok taraflı girişimler yerine, tek taraflı olarak harekete geçmeyi tercih etmiştir. Parlak'a göre, çok büyük bir nüfusu barındıran, çok geniş bir coğrafyayı kapsayan ve birçok değişkeni içeren Ortadoğu'da, ABD'nin kendi çıkarlarını korumak için izlediği politikalar bazen birbiriyle çelişmekte ve tutarsız görünmektedir. Reelpolitikten kaynaklanan bu görüntüdeki çelişki ve tutarsızlığın aslında, ABD'nin ortam ve duruma göre değişen çıkarlarını koruma çabasından ibaret olduğuna dikkat çeken Parlak, bunun da bazen konjonktürel etkenlerden bazen de liderlerin bireysel farklılıklarından kaynaklanabileceğine dikkat çekmektedir. (2017: 442) Nasuh Uslu'ya göre de, ABD'nin yaklaşık yetmiş yıldır bölgeye yönelik politikasının başlıca hedefleri şöyledir: (2013: 165)

- Önceleri, SSCB'nin bölgedeki etkisini sınırlandırmak, sonraları da diğer küresel güçleri bölgeden uzak tutmak,
- Bölge petrolünün dost ellerde kalmasını sağlamak, ucuz ve güvenli bir şekilde Batı'ya akışını garantilemek, petrodollarların Amerikan ekonomisi içinde kalmasını sağlamak,

- İsrail'in bölgedeki güvenliğini korumak,
- Bölgedeki ılımlı ve Amerikan yanlısı hükümetlerin temsil ettiği statükoyu korumak,
- Batı yanlısı statükoyu bozabilecek enerji ve İsrail'in güvenliğini tehdit edebilecek her türlü milliyetçi, radikal ve devrimci oluşuma engel olmak,
- Batı yanlısı statükoyu korumak adına, bölge ülkeleri arasında sağlam bir işbirliği ve koordinasyonun oluşmasını engellemek.

11 Eylül sonrasında tek taraflı askeri operasyonların yolunun açılması, uygulanış ve sonuçları bakımından uluslararası hukukun etkisini azaltmış, ABD'nin meşru olmayan yollarla tehdit unsuru gördüğü ülkeleri hedef haline getirip, askeri müdahale yapabilmesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak da, uluslararası hukuka aykırı hareket etme, Irak'ta var olduğu iddia edilen kitle imha silahlarının aslında hiç olmadığına anlaşılması, Ortadoğu'da dengelerin değişmesi ve Irak'ta oluşan istikrarsızlık, ABD'nin maddi olarak büyük kayıplara uğraması, binlerce masum insanın hayatını kaybetmesi sonrası George W. Bush, Irak işgali ile uluslararası kamuoyunda ciddi anlamda itibar kaybetmiştir. (Kepsutlu, 2016: 218)

Obama dönemi ABD'nin Ortadoğu politikası ise, Clinton'ın entegrasyon ve Bush'un ayrışmacı yaklaşımlarının aksine, ABD'yi dış politikada yeni ve çok farklı bir rotayla, daha uzlaşmacı ve işbirlikçi imaja kavuşturma yolunda oluşturulmaya çalışılmıştır.

ABD, Obama yönetiminin son yıllarında, bölgede daha düşük bir profil sergilemiştir. Obama ile birlikte ABD, bölge ülkelerinin kendi sorunlarını kendilerinin çözmelerini teşvik etmekte, çok masraflı olan askeri müdahaleleri kendisi yapmaktan kaçınmakta, daha ekonomik ve düşük profilli çözümleri tercih etmektedir. Obama Doktrini olarak özetlenebilecek bu yaklaşım, ABD'nin ağırlığını Uzakdoğu ve Çin'e kaydırırken, Ortadoğu'nun sorumluluğunun bölge ülkelere bırakılmasını içermektedir. Fakat bu kesinlikle ABD'nin bölgeden ve bölgedeki çıkarlarından vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. 1945'ten beri izlediği politika gereği, bölgedeki statükonun ABD aleyhine değişmesine, özellikle de Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki varlığını kalıcı hale getirmesine ve daha güçlenmesine izin vermeyecektir. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır; Bush yönetiminin tek taraflı ve savaş içeren politikasının tersi olan Obama'nın Ortadoğu politikası da bölgede istikrarsızlık üretmeye devam etmiştir. Bush yönetiminden devraldığı Irak ve Afganistan savaşlarının maliyeti nedeniyle iyice ağırlaşan ekonomik kriz, Obama yönetimini sıcak müdahalelerden uzak durmaya zorlamıştır. Yönetimler değişse de, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik yıllardır uygulamakta olduğu politikanın değişmesi mümkün değildir. Bölgede kendi ağırlığını hissettirmeye, enerji ve ticaret yollarının güvenliğini garanti altına almaya, kendisine yakın olan yönetimlere destek vermeye, İsrail'i bölgedeki en yakın müttefiki olarak görmeye, bölge dışı aktörlerin bölgede büyük oyuncu olmalarını engellemeye devam edecektir. (Parlak, 2017: 472)

5. Rusya Federasyonu ve Ortadoğu

Rusya Federasyonu, Çin ve Japonya gibi Asya ülkeleri de Ortadoğu'daki bölgesel dengelerle ve bu dengelerin kıtasal ve bölgesel sonuçları ile doğrudan ilgilidir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan çift kutuplu yapıda, SSCB, ikili ve çok yönlü ittifaklarla bölgesel güçler dengesinin bir kutbunu oluşturmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Ortaasya bölgesinde egemenlik kurma telaşına giren Rusya'nın Ortadoğu üzerindeki etkinliği önemli bir zaaf göstermiştir. (Davutoğlu, 2001: 352) SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölgedeki etkinliği zayıflayan Rusya Federasyonu, Putin döneminde bu durumunu revize etme arayışlarına yönelmiş ve bölgede daha etkin politikalar uygulamaya çalışmıştır. Rusya Federasyonu'nun bu yeni dönemde dış politika anlayışını belirleyen en önemli etkenler şunlardır; 1990'lı yıllar boyunca ihmal edilen ve iyi idare edilemeyen iç politik ve sosyal dönüşümün, dengeli ve kontrollü bir dönüşüm haline getirilmesi, iç politik dengenin oluşturulmasından sonra, iktisadi gelişmenin sağlanması amacıyla enerji tabanlı bir dış politika geliştirilmesi, Rusya Federasyonu'nun uluslararası ortamlardaki rolünün geliştirilmesi ve dinamikliğinin oluşturulması ve bu kapsamda politik, iktisadi ve sosyal stratejilere önem verilmesi. (Şir, 2009: 30)

Rusya Federasyonu, tarih boyunca Ortadoğu'da söz sahibi olan etkili aktörlerden biri olmuştur. Gorbacov dönemi ve 90'lı yılların ilk yarısı, Rusya'nın Ortadoğu'daki varlığının sona erdiği dönem olmuştur. Bu durumun 2000'li yılların ortalarına kadar sürdüğü görülmektedir. Rusya'nın Ortadoğu'da tekrar etkin politikalar izlemeye başlaması ise 2003 yılı başlarından itibaren ABD'nin Irak'ı işgali sürecinde Putin'in, işgali önlemeye yönelik müdahalesi dahilinde olmuştur. (Purtaş, 2008: 46-47) Ortadoğu'daki bölgesel dinamikler de, ABD'nin faaliyetlerini dengeleyebilmek için zaman zaman Rusya Federasyonu'nu bölgede aktif rol almaya zorlayabilmektedir. Bölgede gerektiği zaman inisiyatif kullanıp rol almadığı takdirde, bu durumun kendi egemenlik ve etki alanlarına da olumsuz yansıtacağı kaygısı taşıyabilmektedir. Bölgede güç kazanan aşırı İslamcı terör örgütlerinin başta Kuzey Kafkasya olmak üzere Rusya'ya karşı mücadeleye girmeleri mümkün olabilecektir. (Üren, 2017: 480) 11 Eylül olaylarının ardından ABD'nin bölgeye yaptığı müdahaleler de, Rusya'nın Ortadoğu bölgesine yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Aslında Rusya, başlangıçta ABD'nin terörizmle mücadele kapsamında Afganistan'a müdahalesini desteklemiştir. Bu sayede kendisi de, Çeçenistan'da yürüttüğü savaşta ABD ve uluslararası kamuoyunun desteğini kazanmıştır. Ancak ABD'nin Irak'ı işgaliyle tutumunu değiştirmiş ve Irak'a müdahaleye karşı olduğunu her fırsatta açıklamıştır. Kararından vazgeçmeyen ABD'nin müdahalesinden dolayı bölge ülkeleriyle ilişkilerinin zayıfladığı bir dönemde, bölgeye yeniden dönüş kararı almıştır. (Özdal, 2011: 420)

Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu'daki hedeflerini şu şekilde sıralamak mümkündür: bölgede ABD'nin tek taraflı uygulamalarına son verilmesinin sağlanması, Rusya'nın bölgedeki varlığının eskiden olduğu gibi güçlü bir şekilde tesis edilmesi, bölge ülkeleri ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesine bağlı olarak, Ortadoğu'nun Rusya için uygun bir Pazar haline getirilmesi, bölgedeki İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi sonucunda kendi Müslüman nüfusu üzerinde daha fazla etki sahibi olunması, özellikle radikal İslamcı örgütlerin kendi egemenlik ve etki sahalarına nüfuz etmelerinin engellenmesi. (Üren, 2017: 495)

6. Avrupa Birliği ve Ortadoğu

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik temel politikası, bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi reformlarını destekleyerek bölgede istikrarın sağlanması ve böylece bölgeden AB üyelerine yönelebilecek risk ve tehditleri en aza indirmektir. (Demir ve Tatlıoğlu, 2017: 543)

AB'nin 1990'a kadar olan Ortadoğu politikasını bölgede yaşanan krizler şekillendirmiştir. Ayrıca bu süreçte AB, daha çok ekonomik yapıda bir yapılanma olduğu için, siyasal anlamda bölgede çok fazla etkinliği yoktu. Bu yüzden de Ortadoğu'ya yönelik politikaları daha çok ekonomik odaklı olmuştur. O zamanki adıyla AT'nin kuruluşundan sonra karşılaştığı en önemli Ortadoğu sorunu Arap-İsrail savaşı olmuştur. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda tamamen ABD yanlısı ve İsrail devletinin varlığının korunması yönünde politik tutum takınan AT, bu savaştan sonra tutumunda değişikliğe gitmiştir. (Demir, Tatlıoğlu, 2017: 544) AT'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası, Akdeniz ülkelerinin ekonomik, siyasi ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için politikalar üretmeye yönelik olmuştur. Bu çerçevede 1961 yılında Global Akdeniz Politikası benimsenmiş ve 1972'ye kadar Yunanistan, Türkiye, Fas, Tunus, Kıbrıs ve Malta gibi ülkelerle ekonomik ağırlıklı bir diyalog süreci başlatılmıştır. (Kurtbağ, 2003: 74) Gümrük ve ticaret ağırlıklı Global Akdeniz Politikası'na daha sonra Ortadoğu'daki Arap ülkeleri de dahil edilmeye başlanmış ve bu kapsamda Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün 1997'de söz konusu inisiyatife üye olmuşlardır. Ancak 1990'larda AB'nin önceliğini ve ekonomik kaynaklarının çoğunluğunu Merkez ve Doğu Avrupa'ya vermesiyle Global Akdeniz Politikası geri planda kalmıştır. Ancak bu inisiyatif, 1995'te AB ile Akdeniz ve Ortadoğu devletleri arasında başlatılan Barcelona Süreci'nin temelini teşkil etmiştir. (Demir, Tatlıoğlu, 2017: 545)

AB, Filistin sorununda da, tarihsel bağları ve bölgenin enerji ve jeopolitik yapısını da dikkate alarak, Filistin lehine görüşler bildirmiştir. Filistin konusundaki AB politikaları temelde, barış sürecine ekonomik ve finansal destek sağlanması, bölgesel stabilizasyon, Filistin devlet ve kurumsal inşasının desteklenmesi şeklinde olmuştur. Filistin yönetiminin devlet sürecine dönüşmesi için ekonomik yardım yapmıştır.

AB'nin Ortadoğu bölgesi ile ikinci önemli süreci 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası başlamıştır. AT'yi oluşturan ana güçler, uluslararası koalisyonda kuvvet tahsis ederek, Kuveyt'in özgürlüğe kavuşmasını desteklemiştir. Ayrıca SSCB'nin dağılmasının ardından AB, bölgede daha serbest politikalar uygulamaya başlamıştır.

AB'nin Ortadoğu'ya yoğunlaşmasını sağlayan üçüncü önemli gelişme, 11 Eylül olayları ve sonrasıdır. Bu dönemde zaman zaman ABD ile sürtüşen ve ayrışan bir politika izlemiştir. Bu yıllarda bölgede yaşanan diğer önemli sorunlarda ise AB, çoğu kez ABD ile birlikte hareket etmiştir. Bu kapsamda, Lübnan İç Savaşı veya İran-İrak Savaşı'nda Avrupa genellikle, kendi iç istikrarının bozulmasını engelleyecek şekilde tutum belirlemiştir. Yani İran-İrak Savaşı'nda AB, petrol ithalatının güvenli bir şekilde yapılması ve çatışmanın bölgeye yayılmaması üzerinde durmuştur. (Demir, Tatlıoğlu: 547)

AB'nin temel stratejilerinden biri de, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki devletlerle daha önce tesis ettiği ilişkiyi kuvvetlendirmektir. Bunu yapmaktaki asıl amaç ise, yakın bölgede barış ve istikrarın tesis edilmesi ve AB'ye doğrudan bir istikrarsızlığın yayılmasını önlemektir. AB ile bu ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı ve bu nedenle yaşanabilecek olumsuzluklar, (göç, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, organize suçlar vs) AB ülkelerinin refah ve güvenliğini riskli hale getirmekteydi. Ayrıca bu ülkelerdeki demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi ve bu bölgelere ekonomik ve ticari yardımların, sözkonusu sorunları asgariye indireceği düşünülüyordu. AB'nin bölgeye yönelik politikası şu şekilde özetlenebilir: Bölgedeki istikrarsızlığın üye ülkelere yansımalarını önlemek, göç ve sığınma taleplerine set çekmek, terör, illegal faaliyetler, örgütlü suçların AB'ye yayılmasını engellemek. Bu anlamda da bölgede demokrasinin geliştirilmesi, insan hakları alanında yaşanan olumsuzlukların giderilmesi, hak ihlallerinin önüne geçilmesi, serbest piyasa ekonomisinin bölge ülkelerinde tesis edilmesi ve karşılıklı ticari ve ekonomik faaliyetlerle bölgesel işbirliğini sağlamak amaçlanmıştır.

Arap Baharı sürecinde de AB'nin etkin ve kararlı politikalar üretmediği görülmektedir. Bölgede demokratikleşmenin sağlanması, hak ihlallerinin giderilmesi, siyasal ve ekonomik istikrarı sağlama ve koruma gibi idealleri bulunan birliğin, Arap Baharı sürecinde pasif kalması dikkat çekmektedir. Hatta denebilir ki Arap Baharı öncesinde, dikta rejimlerin ve monarşik yönetimlerin varlığına, bölgede istikrar sağladıkları için hoşgörü ile bakılmıştır. Soğuk savaş sonrasında, bölgeyi kontrol altına almak ve etkinlik sağlayabilmek için yürütülen projeler, her ne kadar ekonomik büyüme, politik dönüşüm, bölgesel bütünleşme, siyasal ve ekonomik alanda istikrar, serbest piyasa ekonomisinin hakimiyeti gibi idealler üzerine inşa edilmiş olsa da, bugün gelinen noktada, bu politikaların, hem bu konularda başarısız olduğu hem de bölgeyi ayrıştırıcı ve anlaşmazlıkları derinleştirici sonuçlar verdiği görülmüştür. Arap Baharı sürecinde yaşananlar, AB'nin, Ortadoğu özelinde tutarlı ve istikrarlı bir strateji oluşturamadığını ortaya koymaktadır.

Arap Baharı'nın günümüze kadar uzanan etkisini de gözönünde bulundurduğumuzda, bugün gelinen noktada AB'nin Ortadoğu politikası; enerji, güvenlik, sığınmacı sorunu, ekonomik ve sosyo-kültürel boyut/sorunlarıyla AB'nin zaman zaman yetersiz ve etkisiz kaldığı kaotik bir bölge haline dönüşmüştür. Bir yandan geliştirdiği inisiyatiflerle bölge ile işbirliğini sürdürmeye çalışırken, diğer yandan da istikrarsızlığa bağlı artan sığınmacı göçü ve radikalizm, AB'nin başa çıkamadığı meseleler haline gelmiştir. Özellikle Suriye krizi ile ilgili olarak etkin ve kalıcı politikalar yürütemediği görülmektedir. AB için önemli olan, bölgedeki istikrarsızlığın bölgeyle sınırlı kalması ve çevre ülkelere yayılmamasıdır. Bunun ardında yatan strateji ise, enerji güvenliğidir. AB'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin çerçevesini çizen de bu faktördür. (Demir, Tatlıoğlu: 559)

7. Türkiye ve Ortadoğu

Soğuk Savaş'ın sonra ermesi, birçok fırsatı beraberinde getirdiği gibi, aynı zamanda birçok çatışma da Türkiye'nin yakın bölgesinde yaşanmış ve bu durum Türkiye için birçok yeni sorunun ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Türkiye,

çatışmaların yaşandığı ve çatışma riskinin de oldukça yüksek olduğu bölgelerin tam ortasında kalmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve bu durumun yarattığı gelişmeler sonucunda, Türkiye, bölgesel bir güç olma, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinde daha etkili bir rol oynama ve Türk dünyası ile daha yakın ilişkiler kurma konusunda önemli sayılabilecek fırsatlar yakalamıştır. Türkiye, dünya enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerin ortasında yer aldığı gibi, bu doğal kaynakların dünya pazarlarına sunulması için de önemli bir geçiş noktası durumundadır ve bu da, Türkiye'nin stratejik önemini artıran unsurlardan biridir.

Ortadoğu, Türkiye açısından da önemli bir bölgedir. Bu bölgede yaşanan her kargaşa ve istikrarsızlık, Türkiye'yi doğrudan ve dolaylı olarak farklı seviyelerde etkilemektedir. Günümüzde bu bölge kaynaklı yaşanan iç savaşlar, terör, mülteci sorunu, radikalizm, petrol fiyatlarındaki değişkenlikler, sınır aşan sular gibi gündemi işgal eden çok önemli gelişmelerde Türkiye, mutlaka müdahil olmak durumunda kalmıştır. (Erkan, 2017: 607-608) Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu, istikrarsızlığın hakim olduğu ve günümüze kadar devam eden sayısız bölgesel ve/veya uluslararası mesele haline gelen sorunların çokça yaşandığı bir coğrafya haline gelmiştir. Arap-İsrail Savaşları, İran İslam Devrimi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, İran-İrak Savaşı, I. ve II. Körfez Savaşı, 11 Eylül Olayları, Arap Baharı gibi gelişmeler, bölgede istikrarsızlığı yoğunlaştıran faktörler olarak dikkat çekmektedir. Son olarak da bölge ülkelerini ve bölgede etkin olmak isteyen küresel güçleri yakından ilgilendiren "Suriye Sorunu", bölgeyi, içinden çıkılmaz bir hale dönüştürmüştür.

Özellikle 11 Eylül sonrasında uygulamaya konan "terörle mücadele" politikaları, Batılı devletlerin terörle mücadele söylemi kapsamında bölgeye yönelik dışarıdan müdahale yoluyla demokratik bir ortam oluşturma çabaları, bölgede Batı karşıtlığının yayılmasında çok büyük bir rol oynamıştır. Bu dönemde Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde dış etkenlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Küresel çapta daha belirgin bir şekilde tehdit olarak algılanmaya başlanan terör faaliyetleri, Türkiye'nin gündeminde de önemli yer tutmuştur. AB ve ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'ya yönelik politikalarında Türkiye, stratejik açıdan değerli bir konuma yükselmiştir. 11 Eylül sonrası konjonktürün etkisiyle sıcak gelişmelerin yaşandığı Ortadoğu'da, Türkiye de, aktif bir dış politika izlemeye gayret etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, merkez ülke rolüyle hareket ederek ve aktif bir dış politika izleyerek küresel güce dönüşme yolunda kendisine hedef belirlemiştir.

11 Eylül 2001 sonrası Türkiye, geleneksel bölge politikası olan "Ortadoğu sorunlarından uzak durma" yaklaşımıyla, sorunlardan kurtulamayacağını anlamıştır. Bundan sonra Türkiye, bölge sorunlarına karışmayarak değil, sorunlara karşı çözüm önerileriyle ve barış yanlısı politikalarıyla riski azaltacağını düşünmeye başlamıştır. Türkiye'nin bölge politikasının hem yapısında hem de söylemlerinde değişiklikler göze çarpmaktadır. Yapısal açıdan Türkiye, bölge sorunlarından uzak durarak değil, çözüm odaklı bir yaklaşım benimseyerek bölgede varlık göstermektedir. Bunun yanında, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının diplomatik dilinde de değişiklik olmuştur. İşbirliği, entegrasyon, gelişme, ortaklık gibi kavramlar ağırlık kazanmıştır. (Şahin, 2017: 124)

Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki değişimin bir diğer sebebi de Davutoğlu faktörüdür. Ona göre Türkiye, dış politikada geleneksel olarak kendisini çevre konumlarda bırakan ve olaylara yön verme imkanından yoksun kaldığı rol algılarını terk etmeli ve kendisini de yakından ilgilendirecek gelişmelerde söz sahibi olmalıdır. Gelişmeler gerçekleşikten sonra tepki mayetinde politikalar oluşturmak yerine, etki edebilecek şekilde aktif politikalar benimsemelidir. (Davutoğlu, 2001: 33-34) Merkez ülke konumunda olan Türkiye'nin, komşularıyla geçmişten gelen sorunlarını çözerek ilişkilerde yeni bir sayfa açması gerektiğini belirten Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" söylemi ile vurguladığı bu adım çerçevesinde, Türkiye'nin Ortadoğu'daki rol algılarında da ciddi değişim gözlenmektedir. Bölgede istikrar ve huzurun sağlanması, birinci öncelik olarak düşünülmektedir. Davutoğlu, komşularıyla sorunlarını çözmüş bir Türkiye'nin hem yakın çevresinde hem de geniş havzasında merkez bir ülke olarak diğer devletlerle, özellikle ekonomik anlamda bir karşılıklı bağımlılık ortamı oluşturabileceğine işaret etmiştir. (2001: 79,82) Komşularla sıfır sorun odaklı dış politikanın oluşmasında etkili olan en önemli faktör, Türkiye'nin çevresinin istikrarsızlık ve kaos üreten bir yer olmaktan çıkartılması ve Türkiye'nin temel ilgi ve enerjisini ülke içi gelişmelere ayırabilmesi gereğidir.

AKP'nin iktidarda olduğu on beş yıllık süreç değerlendirildiğinde, 11 Eylül sonrası dönemde iktidara gelen AKP yönetimi, kendisi proaktif politika uygulamak yerine, ABD'nin öncülüğünü yaptığı yeni bir düzen kurma çabalarına destek olma isteğiyle karşılaşmıştır. Bu isteğe, kendisinden beklendiği ölçüde karşılık vermediği durumlarda, hem bulunduğu coğrafyada hem de uluslararası platformlarda oldukça ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar nedeniyle bir süre sonra geri adım atmak ve ABD'nin yeni düzen inşa etme çabalarına destek olmak, yani politikalarını ABD'nin politikalarına uyarlamak ve çıkarlarını bu şekilde korumaya çalışmak zorunda kalmıştır. (Telatar, 2015: 515)

8. Arap Baharı ve Türk Dış Politikası

Türk dış politikası, Ortadoğu bölgesinde, özellikle Arap Baharı sürecinde, Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri açısından önemli kırılmalar yaşamıştır. Arap Baharı, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında da birtakım değişim ve dönüşümlerin yaşandığı ve farklı strateji ve manevralar yapılmaya başlanan bir dönemin başlangıcıdır aynı zamanda. Başlangıçta, Türkiye'nin bölgedeki ülkelerle sıfır sorun stratejisi bağlamında oluşturulan yakın ilişkiler, Arap Baharı'nın yaşanmasıyla zorunlu bir değişikliğe maruz kalmıştır. Yine aynı şekilde, Türkiye'nin bölgede düzen kurucu bir aktör olma hedefi doğrultusunda benimsediği politikalar da, Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin yaşanmasıyla birlikte, tehlikeye girmiştir.

Ortadoğu'da halklar, kendilerini yöneten rejimlerden duydukları memnuniyetsizlik nedeniyle sokaklara döküldüğünde, Ortadoğu'da değişim süreci de başlamıştır artık. Ancak bu sefer, Ortadoğu'da düzenin değişmesi süreci, ABD'nin inisiyatifi dışında gelişmiş, bölgenin kendi iç dinamikleri buna neden olmuştur. Bu durum, Türkiye için bir avantaj olmuş ve Arap Baharı ile başlayan yeni bir düzenin ortaya çıkması sürecine etkide bulunması imkanını doğurmuştur. Üstelik, Arap Baharı ile başlayan süreç, halkların demokrasi talebiyle ortaya çıktığı için, Türkiye'nin düzen kurucu dış politika söyleminin bölgesel vizyonu olan temsili siyasal sistemlere

dayalı bir düzenin oluşmasına imkan sağlayacak nitelikte olması önemlidir. Dolayısıyla düzen kurucu dış politika söylemi gereği, Türkiye'nin, Arap Baharı'nın ilk dönemlerinde aktif politikalar uygulamaya çalıştığı gözlenmiştir. (Telatar, 2015: 511)

AKP'nin Arap Baharı'na yönelik politikalarını özetleyecek olursak, iktidara geldiği 2002 yılından Arap Baharı'nın ilk sinyallerinin görüldüğü tarih olan 2011 yılı sonlarına kadar, Türk liderlerin bölgeye ilişkin söylemlerinin çok daha mütevazı olduğu ve dış politika çıkarlarını çoğunlukla yumuşak güç unsurlarını kullanarak gerçekleştirmeye çalıştıkları söylenebilir. Diplomatik inisiyatifler olarak sorunların taraflarını bir araya getirmek şeklindeki strateji, Arap Baharı öncesine kadar Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajının güçlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu stratejinin uygulanabilmesinde Türkiye'nin tarafsız bir tutum takınması etkili olmuştur. Halbuki Arap Baharı ile beraber, tam tersi bir gelişmenin söz konusu olduğu söylenebilir. Aşırı özgüven duyan bir söylem, sert güç unsurlarıyla birleştiğinde, bölge ülkelerinin nezdinde, Türkiye, neo-emperyal politikalar izlemeye başlayan bir ülke olarak algılanmaktadır. Türkiye'nin tarafsızlık politikasından yavaş yavaş vazgeçmeye başladığı görülmektedir. Buna herkesle aynı anda iyi ilişkiler içinde olmanın giderek zorlaşmaya başlaması ve bölgede ortaya çıkmaya başlayan kutuplaşmaların Türkiye'nin hareket alanını daraltması etkili olmaktadır. (Oğuzlu, 2012: 52)

Arap Baharı süresince yaşanan gelişmelere bakıldığında, demokratikleşme yolunda önemli adımların atılması nedeniyle olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilecek olan bu süreç, bir süre sonra, Ortadoğu'ya istikrarsızlık getirebilecek bir döneme doğru yol açabilecek dinamikleri ortaya çıkarmıştır. Dini, mezhepsel ve etnik farklılıklar temelinde beliren bu dinamikler, bölgede yeni çatışma alanlarına zemin hazırlarken, bölge dışı aktörlerin de Ortadoğu'daki gelişmeleri yönlendirebileceği bir konjonktür meydana getirmiştir. Tunus ve Mısır'daki olumlu süreçlerin aksine Arap Baharı'nın çıkmaza girdiği Suriye krizi, bu açıdan bakıldığında, kritik bir öneme sahiptir. Rusya'nın Akdeniz'deki tek askeri üssüne ev sahipliği yapan, İran'ın Arap dünyasındaki tek müttefiki olan Suriye'deki süreç, Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. (Sandıklı ve Semin, 2012: 194)

Bugün gelinen noktada Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı devlet otoritesinin çoğu yerde ortadan kalkması ve mezhepsel/etnik temele dayalı olarak ülkenin parçalanmanın eşiğine gelmesi, hem ülke içinde hem de bölge ülkelerinde ciddi güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayaklanmanın geniş çaplı bir iç savaşa dönüşmesinde bölgesel ve küresel dış müdahalelerin önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. Bölgesel ve küresel aktörler, krizin çözülmesi yerine, derinleşmesi ve militerleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Mezhepsel ve etnik unsurların, krizin bu aşamaya gelmesinde önemli bir payı olduğu görülmektedir. Çatışmaların vardığı boyut düşünüldüğünde, ülkedeki kaotik ortamın devamından menfaat sağlayanların başında IŞİD ve PYD'nin geldiği ve etnik ve mezhepsel bölünmüşlüğü derinleştirmek adına bir mücadelenin yürütüldüğü söylenebilir. Ayrıca IŞİD ve PYD gibi örgütlerin, bölgede, dini ve etnik temelli devlet oluşturma hedefleri olduğu bilinmektedir. Gelinen aşamada, Suriye'deki iç savaşa ABD veya Rusya'nın askeri müdahaleleri ile bir çözüm bulunamayacağı, çözüm aşamasına gelirse dahi, bunun Suriye ve bölge ülkelerinin

menfaatine olup olmayacağı tartışmaya açıktır. Suriye krizine bir şekilde taraf olmuş bölge ülkelerinin ve diğer küresel güçlerin kendi aralarındaki çıkar mücadelelerini bir yana bırakıp, işbirliğine yönelmeleri, bölgedeki kaotik ve çatışmalı sürecin sona ermesi bakımından önemlidir. (Athloğlu, 2016: 240-241)

Türkiye, bu sürecin uluslararası düzeyde yürütülmesinden yana olan kararlılığını ve uluslararası işbirliğinin sağlanması yönündeki tavrını sürdürmektedir. Bu bağlamda da İsrail, Suudi Arabistan ve Mısır'la olan ilişkilerde birtakım adımlar atma yoluna gitmiş, "Uçak Krizi" sonrası Rusya Federasyonu ile gerilen ilişkileri onarma adına önemli girişimlerde bulunmuştur. Türkiye sınırında güvenliği sağlanması adına 24 Ağustos 2016'da Cerablus'a "Fırat Kalkanı Operasyonu" düzenlemiş ve bölgeyi terörden arındırma ve bölgede güvenliği yeniden tesis etme adına bir hareket gerçekleştirmiştir. Fırat Kalkanı Operasyonu, Türkiye'nin Suriye'de kalıcı barışın tesis edilmesinde hayati bulduğu Suriye üniter yapısının korunması ve Kuzey Suriye hattında Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit edecek oluşumlara izin vermeme siyasetinin somut göstergesi olmuştur. Bölgede düzenin tamamen tesis edilebilmesi ise, ancak, ABD ve Rusya'nın ikisinin birden Türkiye ile işbirliğine yanaşması halinde mümkün olabilecektir.

9. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber, şiddetli iç çatışmalar (bunların sonucu olan sivil savaşlar, mülteci akınları, askeri ve insani müdahaleler) istikrarlı ve barışçı uluslararası düzen için gittikçe daha fazla tehlike oluşturmaktadır.

11 Eylül olayları, "güce dayalı" agresif politikaların uygulanabilmesi için uygun koşulları yaratmıştır. 11 Eylül 2001 tarihi, yeni bir uluslararası düzen kurulmasına zemin oluşturması bakımından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. 11 Eylül olaylarının bu duruma getirdiği iki önemli katkı olmuştur;

- Tek taraflı hegemonik siyaset, realist bir çizgiye geçiş yaparak sertleşmiş,
- ABD, güvenliğine tehdit teşkil eden uluslararası terörizmi de tehdit listesine eklemiş ve böylece istediği ülkeye ve bölgeye terörizmi bahane ederek müdahale etme imkanı bulmuştur. Bu yeni durum, ABD ile diğer büyük güçler arasında gizli olarak sürdürülen mücadeleyi su yüzüne çıkarmış olması bakımından da önemlidir.

Ancak, Arap Baharı sırasında yaşanan gelişmeler, ABD'nin bölgede sahip olduğu tartışmasız liderlik konumunu zayıflatmıştır. Bir yanda geleneksel olarak ABD ile işbirliği yapmakta olan rejimlerin iktidardan uzaklaşmaları, diğer yanda da onların yerine gelen yönetimlerin artık eskisi kadar ABD'ye bağımlı politikalar yürütmeyecek olmaları, bu durumda etkilidir. Son dönemde yaşanan gelişmeler de gözönünde bulundurulduğunda, ABD'nin artık Ortadoğu'ya ilişkin politikalarını daha ihtiyatlı yürüttüğü söylenebilir.

Unutulmaması gereken bir başka husus ise, ABD'nin yanısıra, başka küresel aktörler de bölge politikalarına müdahil olmaya başlamışlardır. Bölgedeki yerel aktörlerin de çeşitlendiği, belirsizlik ortamının tırmandığı ve ABD'nin bölgenin tek lideri olma konumundan uzaklaştığı bir ortamda, diğer küresel aktörler artık Ortadoğu'da daha rahat hareket etmeye başlamışlardır. Özellikle Suriye söz konusu olduğunda, Çin ve Rusya Federasyonu'nun benimsedikleri tutum son

derece önemlidir. Çin'in İran ve Suudi Arabistan'la ilişkilerini geliştirmesi, Rusya Federasyonu'nun izlediği aktif Suriye politikası, bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Ayrıca Avrupa Birliği de Ortadoğu'daki gelişmeleri yakından takip etmektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarında uluslararası ve bölgesel gelişmeler etkili olmuştur. Özellikle ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları sonrası, küresel çapta daha belirgin bir şekilde tehdit olarak algılanmaya başlanan terör faaliyetleri, Türkiye'nin gündeminde de önemli yer tutmuştur. Türkiye'nin de bulunduğu coğrafyada etkin bir şekilde faaliyet gösteren uluslararası aktörlerin Sovyet sonrası dönemde Ortadoğu'ya yönelik politikalarında Türkiye, stratejik açıdan değerli bir konuma yükselmiş ancak uygulanan politikalardan da etkilenmiştir.

Türk dış politikasının neredeyse bütünüyle yöneldiği Ortadoğu bölgesi, 2011'den itibaren Arap Baharı'nın etkisiyle altüst olmuştur. O tarihe kadar Türkiye'nin bu bölgede iyi ilişkiler kurduğu ve Sıfır Sorun politikası uygulamaya giriştiği politikaların devamını getirebilmek giderek güçleşmiştir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Türk dış politikası bölgede, 2011'den itibaren eskisi kadar rahat yürütülemiyorsa, bu durum büyük ölçüde kontrol edemeyeceği dış unsurlardan ve gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

Arap Baharı sürecinin Suriye'deki yansımaları ise günümüze kadar devam eden kaotik bir duruma dönüşmüştür. İç savaşa dönüşen kriz, ülke sınırlarını aşan sorunlar ortaya çıkarmıştır. Kriz; bölgesel ve küresel bir anlaşmazlığa sebep olmuş, Ortadoğu'da Şii-Sünni gerilimine zemin hazırlamış, Suriyeli sığınmacılar sorununu doğurmuş, PKK-KCK terör örgütüne farklı bir hareket alanı sağlamış ve böylece Türkiye'yi güneyde meşgul edecek bir istikrarsızlık meydana getirmiştir.

Suriye krizi önceleri sadece bir dış politika sorunuyken, yoğun göçün neden olduğu hareketlilik, sorunu bir anda iç politikada en fazla konuşulan konulardan biri haline getirmiştir. Türkiye; Irak, Lübnan ve Ürdün ile birlikte, göç hareketlerinden en çok ve doğrudan etkilenen ülkelerden biridir. Suriye'de devam eden iç savaşın en önemli sonuçlarından biri de, Suriyeli vatandaşların önce komşu ve çevre ülkelere, sonrasında da çeşitli Avrupa ülkelerine yasal ya da yasadışı yollarla iltica etmeleridir. Bu durum, kısa bir süre sonra hem komşu ülkelerde, hem de çoğu Avrupa ülkesinde Suriyeli sığınmacı sorununa dönüşmüştür. 2011 yılı Nisan ayı itibarıyla Suriye vatandaşları Türkiye'ye gelmeye başlamış ve Türkiye, "açık kapı politikası"ni resmen ilan ederek uygulamaya başlamıştır.

2011 yılından bu yana devam eden Suriyeli sığınmacılar konusu, Türkiye'nin ciddi anlamda etkin ve kalıcı politikalar üretmesini zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Akdağ, Yusuf; “Yüzyıllık Sancı; ‘Paylaşılmalı Ortadoğu’”, **Bitmeyen Savaş, Paylaşılmalı Ortadoğu**, Haz. Ali Karataş, Yusuf Karataş, Evrensel Basım Yayın, 2016, İstanbul,
- Arı, Tayyar; **Irak, İran ve ABD; Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa Yayınları, 2004, İstanbul,
- Atlıoğlu, Yasin; “Ayaklanmadan İç Savaşa Suriye Krizi”, **Stratejik Derinlikte Savrulan Türk Dış Politikası**, Ed. Ümit Özdağ, Yelda Demirağ, Kripto Yayıncılık, 2016, Ankara,
- Bingöl, Oktay; “Ortadoğu Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Şekillenmesi ve Güç Dengesi Arayışları”, **Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ed. Sertif
- Demir ve Oktay Bingöl, Barış Kitabevi, 2017, Ankara,
- Davutoğlu, Ahmet; **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2001, İstanbul,
- Dedeoğlu, Beril; **Ortadoğu Üzerine Notlar**, Derin Yayınları, 2002, İstanbul,
- Demir, Sertif, Tatlıoğlu, Ercüment; “Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikalarının Analizi”, **Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ed. Sertif Demir ve Oktay Bingöl, Barış Kitabevi, 2017, Ankara,
- Erkan, Kudret; “Türkiye ve Ortadoğu”, **Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ed. Sertif Demir ve Oktay Bingöl, Barış Kitabevi, 2017, Ankara,
- Gözen, Ramazan; “Ortadoğu’da Güç Dengeleri”, **21. Yüzyılın Eşliğinde Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Alfa Yayınları, 2001, İstanbul,
- Kayar, Mustafa; **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2003, İstanbul,
- Kepsutlu, Benan; **Amerika’nın Ortadoğu Politikası**, İnkılap Kitabevi, 2016, İstanbul,
- Kona, G; “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 8, 2004, Ankara,
- Kurtbağ, Ömer; “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, No.1, Güz 2003, Ankara,
- Oğuzlu, Tarık; “Komşularla Sıfır Sorun Politikası ve Arap Baharı: Tıkanmışlık Durumunun Bir Analizi”, **Ortadoğu Analiz**, Haziran 2012, Cilt 4, Sayı 42,
- Özdal, Habibe; “Rusya’nın Putin Dönemi Ortadoğu Politikası”, **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, Ed. S. Laçiner, A.C. Ekinci, Ankara, USAK Yayınları, 2011,
- Özlük, Erdem; “Ortadoğu İstisnacılığı: Sömürünün Yeni Keşif Yolu”, **Akademik Ortadoğu**, 2/1, 2007,

- Parlak, Zafer; “ABD’nin Ortadoğu Politikasına Genel Bir Bakış”, **Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ed. Sertif Demir ve Oktay Bingöl, Barış Kitabevi, Ankara, 2017,
- Purtaş, F; “Rusya ve Arap Ortadoğusu”, **Akademik Ortadoğu**, 2 (2), 2008,
- Sancak, Kadir; “Ortadoğu’nun Jeopolitik Önemi”, **Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ed. Sertif Demir ve Oktay Bingöl, Barış Kitabevi, 2017, Ankara,
- Sandıklı, Atilla, Semin, Ali; “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, **Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye**, BİLGESAM Raporu, 27 Kasım 2012,
- Şahin; Mehmet, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, **Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ed. Sertif Demir ve Oktay Bingöl, Barış Kitabevi, 2017, Ankara,
- Şahin, Yılmaz, Türel; **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Barış Kitabevi, 2016, Ankara,
- Şir, A; “Rusya Federasyonu’nun Ortadoğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 1 (2) , 2009,
- Telatar, Gökhan; “Ak Parti’nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu”, **Alternatif Politika**, Cilt 7, Sayı 3, Ekim 2015,
- Uslu, Nasuh; “ABD’nin Ortadoğu Politikası”, **Amerikan Dış Politikası**, Ed. Ramazan Gözen, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2013,
- Üren, Mustafa; “Jeopolitik Bakış Açısıyla Rusya ve Ortadoğu”, **Yeni Ortadoğu; Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ed. Sertif Demir ve Oktay Bingöl, Barış Kitabevi, 2017, Ankara,

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.